

ФУНКЦІІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

**ФРОЛОВ Юрій Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент декан
юридичного факультету Бердянського університету менеджменту і бізнесу
УДК 342.95 (477)**

На основе анализа современных научных подходов к изучению административно-правового статуса высших учебных заведений определены основные функции вузов в Украине.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, адміністративно-правовий статус, функції.

Реформування вітчизняної системи вищої освіти в умовах її входження до загальноєвропейського освітнього простору висуває перед сучасною адміністративно-правовою наукою цілу низку проблем, однією з яких є визначення та удосконалення правового статусу вищих навчальних закладів як колективних суб'єктів права. Дослідженню правового статусу вищих навчальних закладів у сучасній юридичній науці присвячені численні праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як В. Астахов, С. Барабанова, О. Бондаренко, Р. Валєєв, В. Волкова, А. Кирилових, Н. Коломоєць, М. Курко, С. Мандрик, Л. Миськів, Є. Огаренко, О. Сорока, Л. Романова та ін. Проте, суттєві зміни в системі управління вищою освітою, очевидна недосконалість чинного законодавства у даній сфері, а також поява нових завдань у діяльності сучасних вищих навчальних закладів зумовлюють необхідність перегляду та чіткого визначення основних функцій ВНЗ, їх змістового аналізу як невід'ємного елемента в структурі адміністративно-правового статусу ВНЗ.

Метою статті є визначення та змістовий аналіз основних функцій вищих навчальних закладів в Україні як колективних суб'єктів

адміністративного права, що передбачає вирішення таких завдань: визначення сутності та місця функцій вищих навчальних закладів у загальній структурі адміністративно-правового статусу, розгляд сучасних наукових підходів до виділення основних і додаткових функцій ВНЗ, аналіз їх змісту та значення.

Функції як елемент адміністративно-правового статусу вищого навчального закладу можуть бути визначені як сукупність дій, що реалізуються у певних напрямках, спрямовані на досягнення наміченої мети їх діяльності та виконання поставлених перед ними завдань щодо підготовки фахівців з вищою освітою у межах державного замовлення, а також для інших органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, у тому числі приватних, на підставі укладених угод [1, с.102]. Таким чином, можна стверджувати, що функції являють собою один із найголовніших складових елементів адміністративно-правового статусу вищого навчального закладу як колективного суб'єкту адміністративних правовідносин. Важливість їх значення обумовлюється тим, що саме функціями визначаються більшість інших елементів адміністративно-правового статусу, адже від них безпосередньо залежать і компетенція, і організація, і адміністративно-правові гарантії діяльності ВНЗ як суб'єкту адміністративного права [2, с.19].

Слід зауважити, що функції вищих навчальних закладів законодавством Украї-

ни безпосередньо не визначаються, проте, аналіз змісту мети і завдань ВНЗ дає змогу науковцям виділити низку основних та додаткових функцій. Так, І. Лаппо відзначає, що сучасний вищий навчальний заклад є, з одного боку, «суб'єктом держави і суспільства, який виступає в якості центра освіти, науки і культури, що задовольняє потреби суспільства й виконує державне замовлення на підготовку спеціалістів та виконання фундаментальних наукових досліджень», а з іншого – «суб'єктом ринкової економіки, що виступає в ролі виробника інтелектуальної продукції та освітніх послуг» [3, с. 46]. Таким чином, вищий навчальний заклад у сучасному суспільстві виконує такі загальносоціальні функції:

1) трансляційну функцію, що полягає у розповсюдженні культури в суспільстві шляхом передачі від покоління до покоління цінностей культури;

2) функцію соціалізації, котра полягає у забезпеченні формування у молоді ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів, що панують у суспільстві;

3) функцію соціальної селекції, що дає можливість здійснювати диференційований підхід до учнів з метою відбору найбільш здібних і талановитих для отримання ними освітніх послуг, які відповідають індивідуальним інтересам і можливостям (таким чином, система вищої освіти слугує каналом вертикальної соціальної мобільності, а рівень освіти стає важливим показником соціального статусу людини в суспільстві);

4) функцію соціальної та культурної зміни, що реалізується в процесі наукових досліджень, які проводяться у вищих навчальних закладах, і сприяє науковому та культурному прогресу [3, с. 46].

М. Ніязова, розглядаючи ВНЗ як соціально відповідальний інститут, виділяє такі функції, які зумовлюються його місцем у суспільстві:

1) відтворення суспільного інтелекту – надання суспільству освітніх послуг, спрямованих безпосередньо на обслуговування людини та її вільний розвиток;

2) підготовка висококваліфікованих кадрів – еліти суспільства як одного з вирі-

шальних факторів розвитку системи освіти в цілому, а також забезпечення науково-технічного й соціально-економічного прогресу країни;

3) формування ринку праці – створювані у ВНЗ нові знання впливають на ринок праці, змушуючи переоцінювати значення тих або інших професійних навичок, змінюючи кількісні та якісні вимоги до трудових ресурсів;

4) розвиток культури і норм поведінки, наявність і дотримання яких визначає психологічний клімат у ВНЗ та його ринкову капіталізацію;

5) стабілізація соціальних відносин – ВНЗ є активним учасником соціальних взаємодій із великою кількістю представників соціального середовища шляхом створення експертно-консультаційних рад, розробки пропозицій про зміну або прийняття законів, реалізації соціальних програм.

Таким чином, вищому навчальному закладу як соціально відповідальному інституту властиві як спільні з іншими соціальними інститутами, так і особливі, властиві лише йому ролі в суспільному розвитку – у його природі закладений соціальний характер, що виявляється у підвищенні рівня освіти населення та розвитку особистості [4, с.347].

Безумовно, сучасному вищому навчальному закладу притаманна ціла низка загальносоціальних функцій, зумовлених його місцем та роллю у суспільстві, проте, головна увага, на наш погляд, повинна бути зосереджена, насамперед, на тих функціях, що визначають його особливості як головного елементу національної системи вищої освіти, відбивають базові функціональні напрямки діяльності вищого навчального закладу як суб'єкту адміністративних правовідносин. В. Авер'янов визначає такі функції суб'єкту адміністративного права за їх цільовою спрямованістю, як цілевстановлювальні (прогнозування, планування), ресурсозабезпечувальні (фінансування, стимулювання, кадрове забезпечення), організаційно-регулятивні (керівництво, координація, організація, регулювання, контроль), трансформаційні (організаційне проектування, реорганізація, організацій-

ний розвиток, раціоналізація, діагностика та ін.) [5, с.263]. Відповідно до даного розуміння функцій, О. Бондаренко пропонує виділення низки функцій вищих навчальних закладів, умовно поділяючи їх на первинні (основні) та вторинні (додаткові). До першої групи функцій ВНЗ відносяться:

- функція прогнозування, що реалізується шляхом збору та аналізу інформації, виявлення динаміки реалізації завдань ВНЗ, розробки проектів, в яких зацікавлений ВНЗ та інші суб'єкти освітньої діяльності;

- функція планування, що відбиває пропорціональний розвиток діяльності ВНЗ і виявляється у комплексному, науково-обґрунтованому підході до вирішення завдань, що покладені на ВНЗ, та шляхи їх досягнення;

- організаційна функція, яка виявляється у скерованій діяльності, чіткому розподілу обов'язків персоналу ВНЗ з метою реалізації запланованих завдань;

- функція кадрового забезпечення, що полягає у наявності системи підбору, виховання, навчання, підвищення кваліфікації та наукового розвитку персоналу ВНЗ, підвищення мотивації діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу;

- функція фінансування та матеріально-технічного забезпечення, що реалізується за рахунок використання ВНЗ коштів відповідних бюджетів, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування для підтримки життєзабезпечення усіх структурних підрозділів ВНЗ;

- функція регулювання та контролю, спрямована на впорядкування процесу досягнення відповідних цілей, отримання інформації про фактичний результат, коригування діяльності підрозділів та персоналу ВНЗ [6, с. 65-66].

До похідних (вторинних, додаткових) функцій вищого навчального закладу, на думку дослідника, відносяться:

- навчальна функція, спрямована на забезпечення підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів шляхом проведення лекцій, семінарів, консультацій, навчальної практики та інших форм навчання;

- методична функція, спрямована на забезпечення організації навчально-виховного процесу шляхом розробки планів, програм, методичної літератури, впровадження сучасних форм і методів здійснення навчального процесу;

- наукова функція, спрямована на проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень;

- економічна функція, яка полягає у забезпеченні фінансової та матеріально-технічної діяльності ВНЗ;

- виховна функція, яка реалізується шляхом діяльності відповідних структурних підрозділів ВНЗ, здійснення своїх обов'язків професорсько-викладацьким складом навчального закладу та демократичної системи органів студентського самоврядування [6, с. 66].

С. Мандрик до функцій вищих навчальних закладів відносить навчально-методичну, профорієнтаційну, управлінську, науково-дослідну, видавничу, організаційно-забезпечувальну, комерційну, контрольну, функцію взаємодії та співробітництва [2, с.100-119]. А. Асаул, Б. Капаров та А. Ніколаєв виділяють такі функції, як навчальна (освітня), економічна, науково-кваліфікаційна, науково-дослідницька, інтелектуальна, функція додаткової та безперервної освіти, культурна, ресурсно-стратегічна [7, с.97-98; 8, с.42-43]. Під навчальною функцією розуміється організація навчального процесу та підготовка студентів за відповідними програмами і напрямками. Економічна функція полягає у підготовці фахівців для конкретних галузей національної та регіональної економіки. У межах науково-кваліфікаційної функції здійснюється професійне зростання професорсько-викладацького складу, ведеться підготовка аспірантів (докторантів), видаються наукові праці та публікації. Науково-дослідна функція передбачає здійснення наукових досліджень, що виходять за межі кваліфікаційних робіт і є актуальними для всього наукового й освітнього співтовариства, мають значення для національної та світової науки. Функція додаткової та безперервної освіти реалізується шляхом організації систематичних програм підвищення кваліфі-

кації фахівців; проблемних і практичних семінарів у тих або інших сферах; спеціальних навчальних курсів, спрямованих на засвоєння новітніх теоретичних і практичних розробок. Інтелектуальна функція полягає в підвищенні інтелектуального рівня суспільства й пов'язана з функцією додаткової та безперервної освіти, але передбачає більш широку сферу застосування. Культурна функція полягає у підвищенні рівня загальної культури як випускників вищого навчального закладу, так і всього суспільства в цілому. Ресурсно-стратегічна функція передбачає формування «стратегічного національного запасу» висококласних фахівців, формування національної наукової та інтелектуальної еліти.

Класифікація, запропонована О. Андреевою, передбачає виділення таких функцій вищого навчального закладу як суб'єкту адміністративного права:

1) Навчальна функція, що полягає у підготовці висококваліфікованих і компетентних працівників із відповідними особистими та професійними якостями, наданні їм необхідних знань, умінь і навичок для якісного виконання своїх обов'язків у майбутній професійній діяльності.

2) Методична функція, спрямована на вдосконалення методики навчання і виховання майбутніх фахівців, підвищення педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу, на розробку і впровадження сучасних ефективних форм і методів організації та здійснення навчального процесу на основі передового досвіду навчальних закладів.

3) Наукова функція, яка реалізується під час проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, а також за допомогою правових, організаційних, технічних, економічних, інформаційно-аналітичних методів забезпечення діяльності ВНЗ, під час підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, в межах організації наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій тощо.

4) Організаційна функція, що полягає в управлінні навчальним закладом і реалізується під час затвердження структури

і штатного розкладу ВНЗ, визначення і розподілу функціональних обов'язків працівників, видання наказів і розпоряджень, розпорядження майном і коштами ВНЗ, контролю виконання навчальних планів і програм, а також шляхом забезпечення соціально-правового захисту і побутового обслуговування учасників навчально-виховного процесу.

5) Виховна функція, яка спрямована на забезпечення формування і розвитку у працівників ВНЗ особистої відповідальності за свідоме виконання закону, високої духовної культури і моральних якостей, засвоєння морально-етичних норм тощо, створення умов для духовного збагачення працівників ВНЗ.

6) Фінансово-економічна функція, що полягає в оперативному управлінні майном, здійсненні фінансово-господарської діяльності, розвитку соціально-побутової бази, в соціальній підтримці педагогічних, науково-педагогічних та інших категорій працівників ВНЗ та осіб, які в них навчаються.

7) Координаційна функція, що полягає у забезпеченні співробітництва ВНЗ із іншими ВНЗ країни і світу, а також іншими суб'єктами освітнього процесу, в проведенні соціологічних та інших наукових досліджень тощо [9, с.186-188].

Таким чином, функції як елемент адміністративно-правового статусу вищого навчального закладу можуть бути визначені як основні напрями його діяльності, у яких відбиваються та конкретизуються об'єктивно необхідні цілі та завдання, виявляються його сутність, зміст і соціальне призначення. Підсумовуючи існуючі наукові підходи, зауважимо, що надані класифікації функцій ВНЗ, на наш погляд, не є оптимальними, адже в більшості випадків запропонований розподіл функцій є досить умовним, але, однак, в цілому, надає можливість достатньо повно відобразити основні функціональні напрями діяльності сучасних вищих навчальних закладів. Вважаємо, що до головних функцій, які властиві вищому навчальному закладу відповідно до загальної мети і завдань їх діяльності, слід віднести навчальну, наукову, методичну,

АНОТАЦІЯ

На підставі аналізу сучасних наукових підходів до вивчення адміністративно-правового статусу вищих навчальних закладів визначено основні функції ВНЗ в Україні.

організаційно-забезпечувальну та виховну функції. Навчальна функція ВНЗ полягає у здійсненні освітньої діяльності, що забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів та спеціалізацій у формі лекцій, семінарів, практичних занять, самостійної підготовки, індивідуальних занять, консультацій, навчальної практики та інших форм навчання. Наукова функція реалізується шляхом проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на розв'язання найбільш важливих теоретичних та практичних проблем. Методична функція спрямована на всебічне методичне забезпечення навчально-виховного процесу, а також на підвищення професійної майстерності професорсько-викладацького складу ВНЗ, впровадження сучасних ефективних форм і методів здійснення навчального процесу, забезпечення інноваційного розвитку вищої освіти. Організаційно-забезпечувальна функція полягає у належному фінансовому, організаційному та матеріально-технічному забезпеченні освітньої діяльності. Виховна функція передбачає цілеспрямоване формування загального рівня культури та особистих якостей майбутнього фахівця, всебічне забезпечення культурного і духовного розвитку особистості.

Література

1. Мандрик С.І. Адміністративно-правовий статус вищих навчальних закладів МВС України : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Мандрик Сергій Іванович. – Харків, 2010. – 207 с.
2. Юнусова Л. С. Адміністративно-правовий статус государственных судебных учреждений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право» / Л. С. Юнусова. – Саратов, 2011. – 29 с.

SUMMARY

The functions of higher educational establishments in Ukraine are defined on the base of analysis of the modern scientific approaches to research of administrative and legal status of higher educational establishments.

3. Лаппо І. М. Функції вищих навчальних закладів у сучасному суспільстві / І. М. Лаппо // Філософсько-педагогічні аспекти формування свідомості технічної інтелігенції : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 березня 2011 р.). – Красноармійськ, КП ДонНТУ, 2011. – 403 с. – С. 45-48.
4. Ниязова М. В. Функции ВУЗа как социально ответственного института / М. В. Ниязова // Проблемы современной экономики. – № 2 (26). – С. 346-347.
5. Адміністративне право України: Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юрид. думка, 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 2004. – 584 с.
6. Бондаренко О. В. Функціонування вищого навчального закладу як об'єкт адміністративно-правового регулювання / О. В. Бондаренко // Наше право. – 2011. – № 1 (Ч.2). – С. 63-39.
7. Асаул А. Н. Управление высшим учебным заведением в условиях инновационной экономики : Научное и учебно-методическое справочное пособие / А.Н. Асаул, Б. М. Капаров ; под ред. д.э.н., проф. А. Н. Асаула. – СПб. : «Гуманистика», 2007. – 280 с.
8. Николаев А. В. Управление современным государственным вузом как целостной системой (финансово-экономический аспект) : дис... канд. экон. наук : 05.13.10, 08.00.10 / Николаев Андрей Викторович ; Рос. гос. гуманитар. ун-т. – М., 2000. – 197 с.
9. Андреева О. Б. Функції вищих навчальних закладів як суб'єктів професійної підготовки працівників ОВС / О. Б. Андреева // Вісник ХНУВС ; відп. ред. Бандурка О. М. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. – № 4 (55). – С. 184-189.